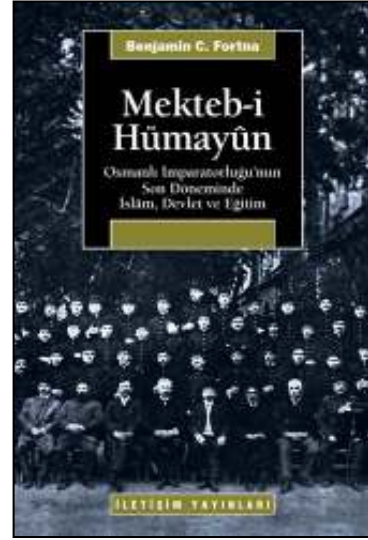

FORTNA, Benjamin C.
II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Üzerine Önemli Bir Çalışma: “Mekteb-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim”
İletişim Yay., İstanbul 2005, 320 s.
ISBN: 975-05-0282-5

Mustafa GÜNDÜZ¹

Son dönem Osmanlı Sultanlarından II. Abdülhamid, siyasal ve kültürel tarihin en çok tartışılan simalarından biri olma özelliğini hâla devam ettirmektedir. Tartışmaların devam etmesinin temel sebeplerinden biri, gerek II. Abdülhamid gerekse dönemi hakkında detaylı ve geniş araştırmaların azlığıdır. Çünkü onun dönemi hem imparatorluğun en buhranlı dönemine rast gelmiş hem de oldukça uzun sürmüştür. Bununla birlikte döneme basit önyargılarla bakan çalışmalar hayli aşılmış, çeşitli konuları ele alan oldukça geniş sayılabilecek bir literatür de oluşmaya başlamıştır (Özbek,2004:71-90). II. Abdülhamid dönemini, bazı araştırmacılar ve tarihçiler despotik bir yorumla açıklama gayreti güderken, bazıları da farklı bir modernleşme düşüncesi olarak düşünmektedirler. Bununla birlikte bu dönemin; “despotik olmayıp, modernite ile geleneksellik öğelerini kendi içinde birleştiren, kendi içinden çelişkili ve bu çelişkiye sonunda yenik düşen bir dönem olduğu” vurgusu yapılarak “bizim şu an bu karmaşık yumağı tam olarak çözebilmenin daha eşliğinde bile olmamamız”(Mardin, 2002:51). yorumu, II. Abdülhamid dönemi tarihçiliğini ve sosyal olgularını anlamada hayli gayretin gerekli olduğuna işaret etmektedir.

II. Abdülhamid’i ve dönemini farklı cephelerden kapsayıcı çalışmalar yapmanın önünde ciddi engeller bulunmaktadır. Dolayısıyla dönemi anlamak için farklı alanlarda derinlemesine yapılmış biyografik ve monografik çalışmaların tetkiki gereklidir. Benjamin C. Fortna’nın çalışması bu anlamda hayli yenilikler ve farklı bakış açıları getiren bir eserdir. Abdülhamid dönemi eğitim sistemini birinci el kaynaklardan inceleyen çalışmanın temel konusu,

¹ Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi. E-posta: mgunduz@firat.edu.tr

din, devlet ve eğitim ilişkisinin modernleşme sancısı sürecindeki etkileşimlerini anlayabilmektir. Buradan hareketle II. Abdülhamid dönemi idadileri farklı cephelerden incelenmiştir. Uluslararası eğitim ve Osmanlı çalışmaları alanlarında hayli ilgi gören eserin Türkiye’de henüz fazla ilgi görmediği ya da gereği kadar değerlendirilmediği tahmin edilmektedir(Bak: Herrera,2002; Ssalmoni, 2002).

Chicago Üniversitesinde doktora tezi olarak yapılan çalışma 2002 yılında basılmıştır. Fortna, kitabını Amerika ve diğer batı ülkelerinde Osmanlı üzerine yapılan çalışmalar ve İstanbul’daki birinci el kaynaklardan hareketle meydana getirmiştir. Özellikle Osmanlı arşiv kaynaklarının ve birinci el eğitim dokümanlarının kullanılması eseri hayli değerli kılmaktadır. Yazar alışılmışın dışında malzemeler kullanmıştır. Öğrenci dilekçeleri, vilayetlerden gelen eğitim raporları, günlükler, haritalar, ders kitapları, okul binaları ve mimari özellikleri, binalardaki süslemeler ve simgeler ile ahlâk kitapları kaynak olarak kullanılmıştır. Bu türden kaynakların kullanımı oldukça önemli ve zor bir iştir. Zira, söz konusu kaynakların imparatorluk coğrafyasındaki dağılımı ve bunlara ulaşarak değerlendirilmesi bireysel olarak hayli zor görünmektedir. Ancak farklı alanlardan, tarihlerden ve coğrafyalardan yapılacak etkili, geçerlik ve güvenilirliği yüksek ve sağlam bir seçim dönemin genel fotoğrafını yansıtmak açısından başarılı olabilir. Fortna bu zorluğu büyük ölçüde başarmış görünmektedir.

Kitabın amacı ve işlenen temel konular hakkında yazar ilk bölümlerde uzun açıklamalar yapmıştır. Buna göre, yazar öncelikle II. Abdülhamid dönemi eğitimin, batılılaşma ve modernleşme gibi süreçlerde geniş ölçüde önceden belirlenmiş rolüne dair varsayımların çoğunu aşamalı olarak soymaya çalışmaktadır. Önceden yararlanılmayan çeşitli kaynaklar, arşiv malzemeleri, disiplin tutanakları, gerçek yaşam öyküleri ve sınıf haritaları, atlaslar, ders kitapları gibi malzemeler gözden geçirilmiş ve yaklaşımları karşılaştırmalı bir çatı üstüne kurulmaya çalışılmıştır. Ona göre, Osmanlı okulları Asya’nın çeşitli bölgelerindeki benzerleriyle, tıpkı Batı Avrupa ülkeleriyle olduğu gibi benzerlikler göstermektedir. Hepsinden önemlisi, dünya genelindeki çağdaş eğitim sistemleriyle arasında büyük benzerlikler² vardır.

Hamidiye Eğitim Politikası

Hamidiye eğitim politikası Batılı yeni okullar, yeni binalar, haritalar ve ders kitaplarının yeniden oluşturulmuş içerikleri ile yeni bir tarz oluşturma gayreti içindedir. Kitabın tamamında aranan, Hamidiye eğitim politikasının özellikleridir. Bütün bölümler bu amaç için vardır. Hamidiye eğitimi büyük çıkmazlar içindedir. “Hem misyoner hem devlet girişimleri, eğitimin pozitif

² Benjamin C. Fortna, **Mekteb-i Hümâyün, Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim**, İletişim Yay., İstanbul 2005, s.31. (Bundan sonra bu esere metin içinde parantez içinde sayfa numaraları verilerek atıflar yapılacaktır).

gelişmenin ‘sırrı’ olduğu fikrini yerleştirmiş ve güçlendirmiştir. B. Lewis’in dediği gibi, “Doğu’da pek çok kişi [Batı’nın] büyüklüğünün ve gücünün yanılıcı gizini (eğitimi) keşfetme ve uygulama”(Menarshi, 1992:13) arayışında olmuştur (54)”. Dönemin eğitimden beklediği bu “giz”i keşfetmek ve uygulamaktır. Hamidiye eğitimi Batı Avrupa modeline dayanan ilerici bir aydınlanma düşüncesiyle birlikte şekillenmişse de, “Batı etkisi, zararlı yan etkilerini iyileştirmeye kadir olduğu varsayılan yüksek doz Osmanlı ve İslâm öğeleri ile zayıflatılmaya çalışılmıştır(22)”. Eğitime dönüştürücü bir misyon biçilmiştir. Toplumsal değişimde anahtar rol eğitimde görülmektedir. Eğitime duyulan bu güven farklı kesimlere büyük bir güç (Hanioglu 1995:12) vermiştir. Eğitimin devlet ihtiyaçlarına hizmet etmekte kullanılabilecek olması da su götürmez bir gerçektir. Ancak burada asıl mesele “kimin eğitiminin hâkim olacağıdır (111)”. Hamidiye hükümeti batılılaşma uğruna batılılaşmanın pasif bir taklitçisi olmak yerine, Osmanlı okullarının yerel icaplar doğrultusunda şekillenmesini istemektedir(169)... Avrupalı ve laik olan materyallerin yerine Osmanlı ve İslam geleneği ile uyumlu olanları getirmeyi istemiştir. Pek çok tarih araştırmasında geçen “laik eğitimi” temin etmenin ötesinde, ortaya çıkan eğitim programı bu nedenle karmaşık bir Doğu-Batı sentezidir(164). Hamidiye eğitim politikası yabancı rekabeti karşısında bir savunma ve aynı zamanda bir kopyalama (84) olarak değerlendirilir. Osmanlı eğitim politikası rekabet ruhuyla şekillenmiştir (113). Osmanlının tepkisi, batılıların kurduğu temel kuralları değiştirme çabasında olmayan bir tepkidir. Burada amaç, onları kendi sahalari olan okul açma konusunda yenmektir (84). Devlet yetkilileri, pozitif, rasyonel bilimin imparatorluğun sorunlarına çözüm olacağına inanmaktadır. Onların gözünde, biraz paradoksal biçimde, modern eğitim, anlaşıldığı ve düzenli olarak uygulandığı surette imparatorluğu içinde bulunduğu durumdan çıkarabilecek sırrı içinde saklamaktadır (115).

Hamidiye eğitim politikası amaçlarına ulaşabilmek için eğitimi her yönüyle yeni baştan oluşturma gayretindedir. İktidar, yerli ve yabancı etkisini daha dengeli bir temelde görmek için hesaplar yaparak, rotasını geleceğe çevirmiştir. Fortna’ya göre, Batı ile rekabet edebilmek ve toplumsal dönüşümü sağlamak için gizil bir güç olarak görülen eğitimin aynı zamanda baskı yaratmak için de bir araç olabileceği düşünülmüştür. Hamidiye politikasında eğitim “soyut manada neredeyse mucizevî bir kurtuluş vaat etmiştir. Ancak yeni tarz eğitim kavramı derdin ilacı olarak görülmüşse de; temel eğitsel gelişmeye ilham veren, Osmanlı-İslâm öğeleri ile yeni pedagojinin devletin pragmatik tavrıyla birleştirilmesi olmuştur (24).” Hamidiye eğitiminin önemli bir ölçüde rekabetçi yönü de vardır. Eğitsel cephede hasımlarının tehlikeli birlikleriyle karşılaşmış olan Osmanlılar, Osmanlı yaşam tarzına bir tehdit olarak gördükleri her şeye boyun eğmemiş ve razı gelmemişlerdir.

Yeni rekabetçi tarzı içinde geç Osmanlı eğitim politikası hem Osmanlı ve İslâm geleneğine hem de Batı modellerinin modernliğine dayanmıştır. Bu iki geleneği birleştirme süreci çok daha fazla anlaşılmalı bir karışım

yaratarak her ikisini de başkalaştırmıştır. İslam geleneğinin değişik yönleri yeni okulların sıkı disiplin altında tutulan günlük yaşantılarına ve müfredatlarına uydurulmak için damıtılırken laik müfredat geniş miktarda dinî içerikle demlendirilmiştir. Hamidiye eğitim politikası eğitsel değişiminin merkezinde kimlik meselesi bulunur. Osmanlı projesi devletin genç nüfusunun kimlik formasyonunu etkileme gayretine dair olağanüstü bilgilerini beraberinde getirmektedir (47).

Kitabın Amacı ve Alana Getirdiği Yenilikler

Kitap niçin yazılmıştır? Sorusuna yazar, birçok cevaplar vermiştir: Kitap boyunca Osmanlı eğitiminin Osmanlı'nın ihtiyaçlarını ne derece yansıttığı üzerinde durulmuş, Son dönem Osmanlı eğitim politikalarının neden değiştiği açıklanmaya çalışılmıştır. Yazara göre bu kitap, bir dönemi, Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) saltanatını ve bir meseleyi, devlet eğitiminin yaygınlaşması konusunu yeniden değerlendirmektedir(28). Yine bu kitap, Modern Ortadoğu'nun ortaya çıkışını kavrayabilmek adına bu değişikliklerin (eğitim alanındaki değişiklikleri kastediyor) ve bunların nazik anlamlarının öyküsüdür (29). Kitabın ana tezlerinden biri, “geç Osmanlı devletinin Batı tarzı eğitimi Osmanlı'nın ihtiyaçlarına uyarlamak suretiyle, kendi içinde çelişik de olsa eğitime devleti batı istilasına karşı koruma görevini vermiş olmasını konu edinmiştir (32). Son dönem Osmanlı aydınlarının ve yönetim politikasının “batıya rağmen, batıyla” modernleşme çelişkisi kitabın temel tezlerinden birini oluşturmaktadır. Ş. Mardin'in “gelenek ile moderniteyi içinde birleştirme” tezadı olarak bahsettiği duruma Fortna'da katılmaktadır. Ona göre son dönem Osmanlı yönetiminde “eğitim, daha çok yerel gerçekliklerden bağımsız ve saptanmış rotasında ve mayasından bulunan işleyiş tarzıyla [modus operandi] yürüyen harici bir metot olarak görülmüştür. İthal eğitim anlayışlarının ve enstrümanlarının yerel geleneklerle bütünleşme süreçlerine nispeten daha az ilgi gösterilmiştir” (15).

Cumhuriyet ve Osmanlı arasındaki ilişkide, yakın zamanlara kadar ciddi bir ayrım görülüyor ve süreklilik sorunsalı üzerinde duruluyordu. Kitap bu tartışmalara da girmekte ve “eğitim alanında Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri arasındaki devamlılığın genelde algılandığından daha güçlü olduğunu göstererek”(35) süreklilik tezini vurgulanmaktadır. Yazara göre “laik eğitim her zaman için ‘kültürel ikiliğe’ neden olmaktan sorumlu tutulmuş olsa da, onun çalışmasının konusu “laik” etiketi ve iki başlılık kavramı olmuştur” (39). Bu çalışmada Tanzimat döneminin temel varsayımlarını sorgulamak ve yeniden yorumlamak için Hamidiye dönemi eğilimlerinin ışığında eğitim politikası açıklanmaktadır. Kitapta, yabancı misyonerler ve yerel azınlık topluluklarının getirdiği eğitsel rekabete karşı, giderek güvenini kaybeden, sonunda saldırganlaşan Osmanlı tutumu belgelenmekte ve devletin bunun sonucunda aldığı pratik önlemlere dikkat çekilmektedir (40). Kitapta daha çok devlet eğitiminin, genç Osmanlı nüfusunun, imparatorlukları

hakkındaki düşüncelerini nasıl şekillendirdiğiyle ve özellikle de kendi uzun tarihî zamanı içerisinde ve karşısında bu kişilerin kendi dönemlerini kavrayışlarını nasıl etkilediğiyle de ilgilenilmektedir (41).

Yazar, Osmanlı toplumunda eğitimden kaynaklanan ‘ne gibi olabirliklerin vücuda geldiğini göstermeye’ çalıştığını söylemektedir (41). Modernleşme sürecinde Osmanlı devlet ve toplumuna Batılı etkiler kadar, Doğulu etkilerin karışımının da bir dizi olası reaksiyonu getirdiği savunulmuştur. Son olarak yazara göre bu eser, “İslâm’ı ve din-kültür çekişmesinin kapsamını geç Osmanlı araştırmalarındaki bildik ve hafife alınmış rollerinden çıkarma gayretindedir (46).

Modernleşme benzerlikleri ve farkları

Fortna, Osmanlı modernleşme serüvenini eğitim üzerinden irdelemeye çalışırken aynı çağda Osmanlı’ya benzer diğer ülkelerin modernleşme serüvenleri arasında karşılaştırmalar da yapmıştır. Buna göre Fransa gibi bir ülke ile Rus, Japon ve Osmanlı İmparatorlukları arasında ulusal/emperyal eğitsel gelişimler konusunda son derece benzer özellikleri ortaya çıkarabilmek mümkündür. Okur-yazarlık oranı, endüstrileşme ve sınıf bilinci gibi kritik konulardaki büyük farklılıklara rağmen, ulusal eğitimi yaratmakta devlet yaklaşımlarının çarpıcı benzerliği örnek model ile uzak kopyalarıyla karşılaştırıldığında belirginleşmektedir (50). Osmanlı İmparatorluğu’nda olduğu gibi, Rusya’da, Çin’de ve Japonya’da beklentilerin ve içeriğin dinle şekillenmesi bu dönemde devlet eğitiminin bir parçası olarak görülmüştür. Mesela “Çin’e aynı dönemde eğitim Konfüçyüs’cü klasiklere dayandırılmıştır”(60).

Bu devletlerin modernleşme karşısında maruz kaldıkları sorunlar ile Osmanlı’nın karşılaştığı sorunların hayli farklıdır. Osmanlı’nın maruz kaldığı tehlikelerin nicelikleri ve mahiyetleri ile çağdaşlarınıninki asla bir değildir. Osmanlı zayıf konumundan dolayı bu dönemde her an çift cephede çarpışmak zorunda kalmıştır. Bir yandan çağdaşları gibi “modern çağın gereklerine” ulaşmak istemiş, diğer yandan çağdaşlarının yüzleşmek zorunda kalmadığı bir takım mücadelelerden –askeri, diplomatik, ekonomik, ideolojik ve kültürel-geçmesi gerekmiştir. “Osmanlılar, haysiyetsiz koşullar içinde kendi haysiyetini korumaya çalışan mağrur bir imparatorluğun sıkıntılarını sırtlarında taşımışlardır (72)”. Azınlıkların faaliyetlerinden ve yabancı okulların Müslüman çocuklar üzerindeki etkilerinden dolayı yerli tepkiler ortaya çıkmış, Mekteb-i Sultaniler bunun üzerine kurulmuştur. Ama yetersizlikler karşısında da her ne olursa olsun “İmparatorluğun geleceği adına eğitimin hayati önem taşıdığı düşüncesiyle çocuklardan eğitimi –habis yabancı eğitimini de olsa-irsirmek bir seçenek olarak düşünülmemiştir (83)”.

Diğer devletlerin boğuştuıkları sorunlara göre Osmanlı’nın durumu çok daha vahimdir. “Tehdit unsurları çok daha doğrudan, yabancı bankerler, amiraller, diplomatlar, arkeologlar, ve hatta yerli ayrılıkçı devrimciler

suretinde imparatorluk sınırları içinde belirlemiştir(69)”. Yazara göre Hamidiye eğitim politikası, zamanlaması, iyimser ruhu, devlet güdümlü programı ve yeni yurttaş/tebaa yaratma gayreti ile yeryüzündeki çağdaşlarıyla uyum içindedir.

Yeni Açılan Okullar, Mimari Yapı ve Eğitimin İçeriği: “Haritalar, Ahlâk Kitapları ve Disiplin Soruşturmaları”

II. Abdülhamid döneminin eğitim adına yapılan yenilikleri arasında en önemli yer, yeni açılan idadiler ve Sultaniler alır. Yeni açılan okullar “*Reformlar için batılıların baskısı ve eğitim aracılığıyla imparatorluğun batılı finansal çıkarlara nasıl teslim edildiğinin(132)*” bir göstergesi olarak sunulur. Bu teslimiyetin ve icbarın farkında olan Osmanlı yönetimi, koşulları lehlerine çevirebilmek için eğitimin içeriği ile ciddi şekilde ilgilenmişler ve burada mevcut durumla çelişir bir şekilde dinîleşme taraftarı olmuşlardır. Bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için okullara ulemâ nüfuzunun sokulması söz konusu edilmiştir. Bu minvalde “okullar sosyal mobilitenin ve ortak bir Osmanlı kimliği oluşturmanın aracı olarak görülmüştür(186, 198)”. Yeni açılan okullarda öğrencinin hayatında dinin önemli bir yeri vardır. Açıkça İslâmi bir ruh taşıyan ‘ahlâk eğitiminin’ yeni okul müfredatındaki yeri büyüktür. Bütün bunlara rağmen yazara göre, yeni okullardaki günlük yaşam alışkanlıklarına bakılacak olursa, “batının disiplin anlayışının çaresiz olarak benimsendiği ortaya çıkmaktadır” (182).

Kitabının örgüsü büyük ölçüde yeni açılan okullar üzerindedir. Yeni açılan okullar içinde Galatasaray Sultanî’sine önemli bir yer ayrılmıştır. Çünkü bu okulun batılılaşma adına önemli bir misyonu vardır. Bu okul başlı başına bir Osmanlı tepkisi olarak görülmüştür. Okulun misyonu, Osmanlı modernleşmesinde II. Abdülhamid döneminde “giderek *gaza ethosunun* işaretlerini göstermeye başlaması” (120) olarak açıklanır. Geniş bir şekilde Galatasaray’ın öyküsü anlatılırken, Batı’dan ödünç alınanların, geç Osmanlı eğitim çabaları için hem destek hem de engel olduğunun izleri gösterilir. Bir yandan, Fransız tarzı sitemin ithali, kullanıma hazır bir plan getirilmiştir... diğer yandan açıkça dile getirilmese de, imparatorluğun sorunlarına çözümün Batı’dan bulunabileceği varsayılmıştır (146).

Üçüncü bölüm yeni okul binaları ve disiplin konularına ayrılmıştır. Sosyal mobilitenin ve ortak bir Osmanlı kimliğinin sağlayıcısı olarak görülen yeni okulların mimari yapılarında birçok yönden farklı özellikler vardır. Binalar, ‘Fransız mimari planlarına dayandırılmış olsalar da, özellikle Osmanlı ve İslâm öğelerinin vurgulanmasıyla inşa edilmişlerdir’. Benzer bir üslupla, yeni okulların eğitsel içeriği de Osmanlı’ya bağlılık düşüncesini ve günlük davranışta İslâmi bir doğruluk duygusunu aşılacak üzere tasarlanmıştır. Yeni okulların mimari yapıları, Doğu ve batının karşıt eğilimlerini buluşturma çabasıdadır. Binalar ve öğrenci disiplini arasında önemli bir bağ söz konusudur. Fortna’ya göre “dış görünüşler çoğunlukla aldatıcıdır. İdâdi okullarının Hamidiye devleti tarafından batılı istilaya karşı yerli bir tepki

olarak inşa edildiği gerçeğiyle, dış görünüşlerini ve mimari biçimlerini Doğu ve Batı arasında varsayılan dikatominin bir işlevi olarak düşünmek öğretici olacaktır (169).”

Kitabın beşinci bölümü yeni okullarda okutulan coğrafya dersleri ve bu derslerde kullanılan haritaları konu edinmiştir. Fortna'ya göre “devletin tebaasını eğitmek için kullandığı en önemli araçlardan birini haritalar oluşturmaktadır (227)”. Hamidiye devleti tarafından Avrupa'dan sipariş edilen haritaların temel amacı, öğrencilerin kendilerini imparatorlukla özdeşleştirebilmelerini sağlamaktır. Bu haritalarda farklı din ve etnik unsurlardan oluşan imparatorluğun “birlik olduğu izlemine vermek için renklendirme ve merkezî bir coğrafi yoğunluk kullanılmıştır (238, 242)”. Kitabın son bölümünü oluşturan ahlâk kitapları kısmında da, yeni okullarda okutulan kitaplar ve içerikleri incelenmiştir. Haritalar da olduğu gibi, ahlak kitaplarında da imparatorluğun resmi aygıtıyla genç nüfus arasında pozitif bir kimlik yaratma gayesinde olan Hamidiye planını güçlendiren nitelikler taşır. (284), (Fortna, 2000:369-393).

Sonuç

Yazar, Hamidiye eğitimini başarı ya da başarısızlık noktasında değerlendirmenin hayli güç olduğunu farkındadır. Ona göre, II. Abdülhamid dönemi her yönüyle bir çıkmazın içindedir. Yapılan her türlü ıslahat, yenilik, düzenleme sanki her halükarda devletin ve toplumun zararına olacak bir mahkûmiyet arzeder. Bu haliyle eğitim baştan bir çıkmazın içindedir. Osmanlı çıkmazı başta Müslüman cemaatin “günün gereklerini” yerine getirecek eğitimi vermekte başarısız görünmesiyle, neredeyse ümitsizlik noktasına gelmiştir. İslâmi pedagojik geleneğe sadık kalınarak, “modern” kaygıları giderecek bir eğitim tarzı tedarik etmek için oldukça önemli yerel girişimler olmuşsa da neticede bunlar, coğrafi dağınıklığın ve sayısal yetersizliğin kurbanı olmuştur (55).

Yazara göre Hamidiye eğitim politikası müfredatta yapılan reformlara bakılacak olursa, Tanzimat'tan devralınan laik ders planından hatırı sayılır bir uzaklaşma göstermektedir. II. Abdülhamid'in politikası daha çok Batı'nın rekabetiyle başa çıkabilmek için Batılı pedagoji tekniklerinin seçicilikle ödünç alınması yönündedir. Sultanın eğitim politikasının hedefi zor zamanlarda devletine hizmet verebilecek yeteneklere ve siyasi sadakate sahip genç bir nesil yetiştirmektir (291). Ancak onun bu amacı garip bir biçimde devletin sonunu hazırlamıştır. Hamidiye Eğitim politikası, devlet kontrollü yeni ve denenmemiş eğitimin ne denli tehlikeli bir iş olduğunu göstermiştir. Haritanın geniş çaplı kullanıma sokulması, Hamidiye dönemindeki çalışmalarda bütün sürecin Osmanlılaştırılması ile hafifletilmiş de olsa, Batı tarzı eğitime ve kültüre doğru dramatik bir değişim olduğunu ortaya çıkarmıştır. Eğitim aygıtı sıklıkla devletin hedeflerine bütünüyle ters sonuçlar yaratmıştır: İTC'nin ve Abdülhamid'e her yönden muhalif aydınların ortaya çıkışı bariz örneklerden

biridir. Yeni oluşumun sahip olduğu en iyi silah Hamidiye okullarından almış oldukları eğitimidir. Birlikteliklerini ve mesajlarını da teftiş ve eğitim şebekeleri vasıtasıyla sağlamaktadırlar.

Hamidiye okullarının hedefi, İslâmi bir içerikle eğitim vermektir. Bu sayede Osmanlı'ya bağlılığı aşılacak gaye edinilmiştir. Okul, dinî içerik ve batılı eğitim usulleri hep bu amaç için seferberdir. Buna rağmen, yazara göre bütün bu gayretler Hamidiye döneminin sona ermesini hızlandıran etkenler olarak görülmüştür.

Benjamin C. Fortna Hamidiye eğitim politikasını ve neticelerini şöyle özetleyerek kitabını bitirir: "II. Abdülhamid'in eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrenciler 1908 Jöntürk hareketinde ve nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından Balkanlarda ve Ortadoğu'da kurulan ulus devletlerin oluşumunda aktif rol oynadılar. Bu paradoks Hamidiye eğitim çabalarının başarısızlıkla sonuçlandığını göstermek için kullanılır. Ancak başarılı mıydı, değil miydi, tartışmasını saptamak bu dönemin tarih yazımının çoğunluğunun içinden çıkamadığı bir çifte tuzağa düşmek olacaktır. Benim düşünceme göre, Hamidiye döneminin eğitim çabaları bir girişim olmak açısından daha önemlidir (295)."

KAYNAKÇA

- Fortna, B. C. (2000). "İsmamic Morality in Late Ottoman 'Secular' Schools", **Journal Of Middle East Study**, V. 32.
- (2005), **Mekteb-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim**, İletişim Yay., İstanbul.
- Hanioğlu, M. Ş.. (1995), **The Young Turks in Opposition** , Oxford Üniv. Pres, New York.
- Herrera, L. (2002), "Review of Benjamin C. Fortna, Imperial Classroom: Islam, the State, and Education in the Late Ottoman Empire, **H-Gender-MidEast, H-Net Reviews**, December.
- Mardin, Ş. (2002), "Yeni Osmanlı Düşüncesi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, C.1, İst.
- Menarshi, D. (1992), **Educatinon and the Making of Modern İran**, Cornell Univ. Pres, Ithaca, NY.
- Özbek, N. (2004), "Modernite, Tarih ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi Tarihçiliği Üzerine Bir Değerlendirme", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 2, S. 1.
- Salmoni, B. (2002), "Fortna, Benjamin C. Imperial Classroom: Islam, the State, and Education in the Late Ottoman Empire. London: Oxford University Press", **Education Book Review: <http://edrev.asu.edu/reviews/rev179.htm>**